

Fåglar i Västerbotten

Arg 48 Nr 2 2023

Innehåll:

3	Ledaren <i>Christer Olsson</i>	23	Inventering av våtmarksbundna fågelarter i Umeå stads konstgjorda dammar <i>Christer Olsson</i>
4	Fågellokalen som försvann <i>Christer Olsson</i>	32	Bokrecension: I fåglarnas värld, Bo Ekberg <i>Christer Olsson</i>
13	Är ortolansparvens förekomst på Röbbäcksslätten nu ett minne blott? <i>Christer Olsson</i>	35	Invasionsfåglar <i>Christer Olsson</i>
17	Projekt vitryggig hackspett i Västerbotten 2023 <i>Christer Olsson</i>	38	En rar långbesökare <i>Christer Olsson</i>

Västerbottens Ornitologiska Förening

Västerbottens Ornitologiska Förening (VOF) är en fristående regionalförening under BirdLife Sverige. En lokal fågelförening finns för närvarande i Umeå, Umeå Fågelförening (UFF). VOF arbetar för att främja fågelskydd och fågelstudier i Västerbottens län samt att bidra till ökad kontakt mellan personer med fågelintresse. Som medlem i VOF får du två nummer per år av tidskriften Fåglar Västerbotten samt den årliga Fågelrapporten (en sammanställning av årets fågelobservationer i Västerbotten). Du blir dessutom automatiskt medlem i befintliga lokalföreningar samt i BirdLife Sverige. Medlemskap löses genom att sätta in vår medlemsavgift (fullbetalande) 200 kr, för ett tillägg av 50 kr fäs familjemedlemskap för alla boende på samma adress och då får men en gemensam tidning för hela hushållet. Ungdomar upp till 18 år betalar halva medlemspriset, 100 kr. Inbetalning av VOF:s medlemsavgift sker till BirdLife Sverige plusgiro: 19 94 99-5. I samband med din postgirobetalning skriv namn, adress, email och om du vill ha medlemstidningen Fåglar i Västerbotten i meddelandefältet.

Bidrag

Bidrag till VOF:s fågelskyddsprojekt, artprojekt, ringmärkningsverksamhet på Stora Fjäderägg eller vid Umedeltats Fältstation mottages med stor tacksamhet. Bidragen kan sättas in på VOF:s plusgirokonto 1 29 11-4. Glöm inte att skriva till vad som bidraget avses samt ange namn och adress.
Tack på förhand!

VOF: s styrelse

Bertil Strömberg (ordförande)
Lövöudden 150 913 33 Umeå,
tel: 070 - 656 09 82
bertil.stromberg@eidola.se

Christina Adolffsson, (kassör)
Stöcksjö Åsarvägen 37
905 80 Umeå
tel: 070 - 591 51 78
christina.adolffsson@umu.se

Dag Österlund (webansvarig)

Jan Eriksson
(medlemssekreterare)

Åsa Strand (ledamot)
Sanna Pousar (ledamot)
Petra Sjödin (suppleant)
Martin Lagmo (suppleant)

Samtliga i styrelsen kan nå genom att skicka ett e-mejl till:
vofstyrelsen@gmail.com

Ledare

Christer Olsson

Annu ett nummer av Fåglar i Väst-erbotten ligger nu i läsarens händer. Detta trots att redaktionen har krympt sedan förra numret. Vår redigerare Darren Banks har tackat för sig efter väl utträttat värv och den mångåriga redaktionsmedlemmen Ritu Andersson har också slutat. Vi tackar Ritu för många fina artiklar och ett levande engagemang för tidningens bästa under många års tid. Återstår nu bara undertecknad i redaktionen. För tidningens fortsatta existens behövs i första hand villiga skribenter som kan skriva om vitt skilda ämnen, så länge de har en koppling till fåglarna och vår verksamhet i föreningen. Tack och lov har Dag Österlund lovat att ställa upp och göra layouten till detta nummer, men därefter står vi åter utan redigerare.

När detta skrivs i mitten av oktober har fågelhösten så här långt varit tämligen avslagen, utan några större ansamlingar eller sällsynheter. Dock har vi fått glädjas åt invasioner av större korsnäbb, större hackspett, sidensvans och talltita. Även mindre korsnäbbar, gråsiskor och nötskrikor har varit i rörelse i osedvanligt stora antal i september och oktober. Detta uppmärksammas i en artikel i detta nummer. Föreningen har lagt ner en hel del energi de senaste månaderna på att argumentera emot och belysa de problem som lär uppstå om de planerade havsbaserade vindkraftverken i Norra Kvarken blir verklighet. Ulf Skyllberg har här bidragit

Christer med en vitryggig hackspettshona.
Foto: Petra Sjödin.

med mycket initierad kunskap. Debattens vågor går stundtals höga avseende havsbaserad vindkraft i den väldokumenterade och viktiga flyttfågelleden över Norra Kvarken. Vi i VOF följer ingående den fortsatta utvecklingen av detta energialternativ i vårt närområde och jobbar vidare för fåglarnas bästa.

En verksamhetsgren som verkligen blomstrar i länet är ringmärkningen. Snart är märksäsongen 2024 fullbokad ute på Stora Fjäderägg. De guidningar som ringmärkarna på Röbäcksslätten bedriver är välbesökta och aktiviteten är hög bland de många som deltar i denna verksamhet. Med stor spänning följer vi de nattmärkningar som man genomför i slättområdet i ganska stor skala sedan något år. Onekligen ett nytt kapitel i den västerbottniska ringmärkningshistorien.

Fågellokalen som försvann

Onsdagen den 4 oktober i år började med tät dimma i umetrakten. Hade först tänkt mig ut till uddarna vid Sörmjöle, men insåg direkt att det inte var ett vettigt alternativt denna dag med dålig sikt. Efter avslagna skådarter till Stora Tuvan och Obbolatippen satt jag en stund villrådigt i bilen och kom inte på något vettigt att göra därefter denna alltså dimmiga morgon. Strax dök det dock upp i mitt minne hågkomster av stora fågelupplevelser under dimmiga oktobermorgnar på en fågellokal som inte låg långt bort.

Förflyttar vi oss tillbaka till tiden mellan 1974 och millennieskiftet fanns det då en fågellokal som var hetare än alla andra på det västerbottniska fastlandet om man ville ha en god chans att finna en raritet en dimmig oktobermorgon: hamnområdet i Holmsund – på Artportalen benämnd Umeå uthamn. Ingen kan påstå att vi begav oss dit för att få en genuin naturupplevelse, schaktmassor och upplagrad bråte fanns alltid inom synhåll.

Någon gång i slutet av mars 1974 fick jag höra om att man höll på att kraftigt bygga ut hamnområdet i Holmsund och att det i samband med det hade invallats stora områden av havet som fyllts ut med sand, grus och stora stenblock.

Några små naturliga öar fanns där sedan århundraden, men dessa hade nu inneslutits i de enorma kvantiteter fyllnadsmaterial som fraktats dit. På några platser i detta stora utfyllnadsområde, som sträckte sig från trafikljusen en kilometer norr om terminalen för Finlandsbåtarna och ända ut till en vågbrytare som utgörs av en lång pir ut mot Fjärdgrund, hade det då på naturlig väg bildats ett antal vattensamlingar av varierande storlek.

Utbyggnaden av det nya hamnområdet stod dock helt stilla under långa perioder. Under de första tio åren märkte vi inte så mycket av att detta var en högst temporär fågellokal. Det enda som egentligen hände under denna tid var att man efter några år anlade en fodercentral i områdets sydvästra del. I övrigt var de små invattnen och de stora plana ytor som vi kallade ”stäppen” tämligen intakta.

Den förste som på allvar började utforska fågellivet i det nya hamnområdet var Holmsundsbon Thomas Sundström, som under 1974 satte fart på sin skådarkarriär. Han började lämna rapporter om rastande arktiska vadare i detta område. Det var speciellt två större vattendrag som var intressanta i detta sammanhang. Dels en större, naturligt upp-

Den sällan sedda småfläckiga sumphönan vid stora dammen i Umeå uthamn.

Foto: Jörgen Wiklund.

kommen damm, som låg strax nordost om Fodercentralen, där ett växtnäringsmagasin numera ligger. Detta vatten hyste stränder av ömsom finkornig sand och lera. Här kunde vi höstetid fram till i början av 1980-talet se mindre antal av rastande kustpipare, småsnäppor, spovsnäppor, sandlöpare och myrspovar och förstås en hel del större strandpipare och kärnsnäppor.

Detta var något nytt för oss umebor, eftersom vi ännu vid 1980-talets början inte på allvar hade börjat upptäcka de emellanåt givande rastlokalerna för arktiska vadare kring exempelvis Sörmjöle. Arktiska vadare var ännu något som i övrigt endast kunde ses vid enstaka tillfällen på lämpliga dybankar i Umeålvens deltaområde när lämpligt

vattenstånd rådde under flyttningsperioderna vår och höst.

Det egentligen mest anmärkningsvärda som fanns i detta område från 1977 fram till 1986 var att mosnäppan häckade vid dessa vattensamlingar med en fast stam om 1 – 4 par. Det var något nytt för oss att under senare delen av våren få en möjlighet att se spelflygande mosnäppehannar som på svirrande vingar sakta förflyttade sig över området likt stora, surrande insekter. Vid 1980-talets mitt började området kring dammarna alltmer att nyttjas som upplagsplats för timmer och fordonstrafiken i området började bli mycket påtaglig, varför mosnäpporna övergav hamnområdet. Ungefär vid samma tid fylldes den sydligaste av dammarna igen med sand och

Västerbottens första korttålräcka nära Fodercentralen i november 1986. Foto: Jörgen Wiklund.

schaktmassor och vips var umetrakt-
en en vadarlokal fattigare.

Dock fanns det alltså en större
damm kvar cirka 500 meter rakt norr
om Fodercentralen och en mindre
damm intill. Någon enstaka små-
mosnäppa kunde ses rasta här ännu
vid 1990-talets slut. Den större kvar-
varande dammen blev i slutet av
1980-talet alltmer intressant ur
fågelsynvinkel. Den var nu rik på
vattenväxter lämpliga som föda för
ett flertal arter simänder och en
större vassrugg hade börjat ta form i
dammens norra del. Området kring
denna damm var periodvis mycket
sankt och här kunde vår och höst
regelbundet stötas dvärgbeckasin
och ibland i maj även någon dubbel-
beckasin. Alltjämt vid 1980-talets
mitt fanns här mycket ringa busk-

vegetation och en art som röd-
strupig piplärka var legio på de
sanka maderna under förhösten.

Vassruggen vid den stora,
kvarvarande dammen började
alltmer att dra åt sig uppmärks-
samhet från umeskådarna. Den kom
inom loppet av fem år att bjuda på
två för Västerbotten nya fågelarter.
På Fars dag 1987 upptäckte Frank
Johansson här vår första skäggs
och den första maj 1992 hittade
Jörgen Wiklund här en sjungande
vassångare, som var kvar i några
dagens tid. Rörsångaren sjöng här
årligen från 1980 och cirka 15 år
framåt (häckade likaså de flesta
åren) och den småfläckiga sump-
hönan spelade under några vårar i
vegetationen kring dammen. Både
busk- och kärrensångare sjöng här vid

flera tillfällen under dessa år. Skedanden häckade i den större av de två kvarvarande dammarna under många år och årtan sågs rasta här de flesta vårar.

Ralf Norberg hade uppe ringmärkningsnät vid de två dammarna under några år i mitten av 1990-talet. Den 2 augusti 1995 hade han glädjen att få ringmärka en hane av skäggmes i den nyss nämnda vassruggen. En sällsynt samarbetsvillig ung höksångare, funnen av Jonas Bonnedahl, kunde ses väl i vegetationen kring den stora dammen 21.9 1993. Nämnas från detta område i uthamnen bör också ett fynd av en hona av gulhämpling 12.5 1990.

Den första egentliga raritet som upptäcktes i den nya delen av hamnområdet i Holmsund var en svarthakad buskskvätta som uppenbarade sig bland upplagrat bråte några hundra meter norr om den nyss nämnda dammen den 8 oktober 1981. Detta var det första fyndet av en svarthakad buskskvätta i vårt landskap. De dokumentationsfoton som togs då räcker inte för de kriterier som gäller i dag för att kunna placera fågeln i ett lämpligt artefack i det svarthakade buskskvättekomples som är brukligt idag. Vid tiden för fyndet var den svarthakade buskskvättan uppdelad i tre raser som ansågs möjliga att finna i vårt land: en västlig och två

östliga. Likväl glädde och gläder detta fynd ännu de skådare som hann se fågeln under de tre dagar som den var på plats. Den här rara gästen blev startskottet för ett mer riktat eftersök vår och främst höst efter felflugna rariteter. Vi granskade femdygnsprognoserna måndagar och torsdagar på TV i hopp om att ett högtrycksinflytande från sydost med därtill hörande dimmor som pressar ned fåglarna att rasta, skulle ses på väderkartorna.

Vid 1980-talets mitt hade vegetationen strax väster om Fodercentralen börjat bli allt högre, bestående av täta bestånd av gråbo, tistlar, lågvuxna videbuskar samt vit och gul sötväppling men också en hel del lägre örter. Här formligen trängdes de rastande tättingarna under disiga höstmorgnar. Många var vi som vid denna tid uppmärksam samt traskade fram här i sakta mak bland lämplig raritetsvegetation med förhoppningar om ett fynd av någon sällsynthet. Små stigar uppstod snart inne bland örterna, vilket gjorde letandet lättare. Själv minns jag speciellt hur jag en av dessa disiga morgnar med önskeväder blev varse en ungfågel av nunnestenskvätta som höll till i nyss nämnda biotop i slutet av oktober 1987, bara några veckor efter landskapets första fynd. Vid denna tid var litteraturen bristfällig avseende hur man säkert skiljer unga nunne- och medelhavs-

Turturduva har setts många gånger kring Fodercentralen i Umeå uthamn. Senast 2019.

Foto: Gunnar Ekenberg.

stenskvättor, varför vi ansåg oss nödsakade att fånga in fågeln med nät för mer detaljerade studier i handen för en definitiv artbestämning.

Västerbottens första korttålaräka hittades på samma plats 7 november 1986 – samma dag som Backens kyrka brann ned. Ytterligare tre fynd av den sistnämnda arten gjordes alldeles i närheten 1988 – 1991. Vid ett av de sistnämnda tillfällena höll den ihop under födosöket bakom Fodercentralen med en dvärgsparv. Den sistnämnda arten dök åter upp i området 20 oktober 1995. En annan tjugisig artkombination noterades 17.9 1988, då en ung citronärsla och en västlig svarthakad buskskvätta höll till kring Fodercentralen och vid några tillfällen kunde ses till-

sammans. Under åren 1981 – 1997 gjordes fyra vårfynd och ett höstfynd av svart rödstjärt kring Fodercentralen. En speciell höstgäst väster om Fodercentralen var turturduvan som noterades här vid ett tiotal tillfällen under de heta åren, främst under första halvan av oktober. Den medelhavsstenskvätta som jag såg här 16 oktober 1989 blev med tiden devalverad, eftersom arten numera är splittad i två separata arter. Det blev nämligen aldrig klarlagt till vilken ras, sedermera art, denna fågel hörde hemma.

I mitten av 1990-talet kom ett stängsel upp i området runt Fodercentralen. På de fina örtmarkerna väster om byggnaden började snart jordhögar och diverse bråte att ansamlas. Grindarna stod dock alltid

En rastande berglärka på det stäppliknande området strax nordost om Fodercentralen.

Foto: Jörgen Wiklund.

öppna och det var ingen svårighet att passera in – inga skyltar fanns ännu, som sade något om tillträde förbjudet. Dock började de som jobbade på Fodercentralen alltmer att gruffa över att vi var i vägen när de kom körande i hög fart med sina stora baklastare. Vi skådare började känna oss mer och mer ovälkomna där samtidigt som områdets attraktionskraft tydligt minskat i samband med att ytorna av lämplig vegetation blivit allt mindre. Vi trodde lite till mans att den sista raritet som Fodercentralens omgivning skulle leverera var den tofslärka som uppehöll sig där 16 – 29 oktober 2006.

Strax nordost om Fodercentralen fanns efter utplånandet av den största av de tre ursprungliga dammarna i området, från mitten av 1980-talet

och ett tiotal år framåt, en intressant biotop karakteriserad av glest växande, krypande örter bland sandig och fingrusig jord. Här noterades om våren stora flockar av snösparvar (upp till 2 000 ex noterade) och upp till 100 vinterhämlingar. Flera fynd gjordes här av berglärka under dessa år, men även en större piplärka sågs där 4.10 1991. Vi kallade området för stäppen.

I mitten av 1980-talet började man bygga ihop de två armar av vågbrytande pirar som fanns söder och sydväst om Vasafärjans terminal. Där finns sedan dess en naturlig promenadslinga för att göra en liten raritetsletartripp, vilken alltså är tillgänglig. Rikligt med fåglar rastar här under dimmiga morgnar vår och höst. Ibland någon ringtrast eller

Umeå uthamn är sedan många år den bästa lokalen på det västerbottniska fastlandet för att om tidiga våren se skärpiplärkan.

Foto: Jörgen Wiklund.

skärpiplärka.

Själv har jag två fågelupplevelser från hamnpiren som etsats sig fast speciellt. Den första inträffade den 17 november 1977, en dag med styv västlig kuling men alltså barmark. Jag satt inne i min dåvarande Saab 95 en bit ut på piren för att få lite lä. Plötsligt såg jag i ögonvrån hur något tämligen litet med en enorm vingfrekvens kom och svepte längs med hamnpiren på nära håll. Förbryllad lämnade jag raskt bilens varma sköte och fann snart hur en alkekung hade sökt skydd i lä precis intill piren i den hårda västvinden. Jag såg från ovan hur den under födosöket rodde med vingarna under ytan för att förflytta sig. I cirka en kvart studerade jag den sällsynta gästen innan jag raskt begav mig hemåt för att ringa några skådare som då var

aktiva, för att berätta om det udda fyndet. Notera att det här var långt före vi fick mobiltelefoner. Ett andra minnesvärt fynd från hamnpiren var av den utfärgade rosenstare som gick omkring där 28 maj 1993 och glänste i all sin prakt.

Under 1990-talet började man lägga upp alltmer timmerhögar på den stora och för de rastande fåglarna så viktiga stäppliknande marken nordost om Fodercentralen. Periodvis låg här också stora högar av riktigt grova lövträd, komna från Ryssland, vilka var rika på spännande insekter, som fick Umeås entomologer att vallfärda dit. En kall vinterdag, 25 januari 1995, hittade Stefan Delin en större turturduva kurande uppe på en av dessa timmerhögar – en fågel som sedan höll till i området ända in i april samma år.

Något riktigt ödesdigert för Umeå uthamn som fågelokal inträffade i kölvattnet efter terrorattentaten i USA 11 september 2001. President George W. Bush krävde då ett ökat skydd för flygplatser, internationella hamnar och andra områden som kunde vara speciellt intressanta för terrorister. De amerikanska skärpningarna av tillgängligheten i exempelvis hamnområden implementerades även i vårt land efter en lag som trädde i kraft 2004. I samband med detta kom större delen av Umeå uthamn, inkluderande de här uppräknade delområdena, snart att effektivt stängslas in med höga staket toppade med taggtrådshinder och tätt sittande anslag om att tillträde innanför stängslen var absolut förbjudet.

På kort tid blev ungefärligen 80 procent av våra gamla skådarmarker i hamnen otillgängliga. Innan detta skedde hade dock ytterligare exploateringar och upplag av containrar med mera ödelagt betydande ytor av de allra mest attraktiva fågelbiotoperna i området. Området hade därmed tappat sin forna attraktionskraft på oss ornitologer nästan helt. En eller annan nostalgiker gjorde fåfänga försök åren därefter för att om möjligt få uppleva i alla fall något av den forna storheten.

Två påminnelser om fornstora dagar fick vi åter uppleva 2019. En turturduva dök upp för första gången på

många år strax väster om Fodercentralen i oktober och uppehöll sig där i tre dagars tid. Ännu mer spektakulärt var fyndet av en kornsparv, upptäckt av Birger Risberg 5 januari, en fågel som höll ihop med gulsparvarna kring Fodercentralen fram till 2 februari. Gamla minnen och hågkomster dammades tillfälligt av vid dessa tillfällen.

Under mitt besök i hamnområdet 4 oktober 2023 gjorde jag tafatta försök att komma åt platser där jag åtminstone lite grann skulle kunna överblicka några av de platser som i en svunnen tid var så heta att de gav eko i hela skådar-Sverige. Snabbt insåg jag att det mesta var så väl inhägnat att man inte når fram för att blicka in och få en skymt eller så har de jämnats ut till oigenkännlighet med schaktmaskiner och omvandlats till industrimark.

Man kan dock ännu med viss möda se från andra sidan av ett högt taggträdstängsel det mesta av de numera alltmör förbuskade ytorna väster om Fodercentralen. Genom en liten glugg i grönskan kunde jag vid randen av ett avskräckande stängsel se att faktiskt finns det mesta kvar av den större dammen ca 500 meter norr om Fodercentralen. Jag anade genom lövverket cirka 75 gräsänder på dess yta, men lyckades ej se om den klassiska vassruggen var kvar, där vassångaren sjöng en gång och där Frank

Numera far skådare till Fodercentralen för att titta på några av våra ganska få kvarvarande gråsparvar. En utveckling vi inte hade räknat med när denna fågellokal upptäcktes på 1970-talet....

Foto: Christer Olsson.

upptäckte landskapets första skägges.

Den enda del av de gamla raritetsbiotoperna som var bekvämt åtkomlig i oktober 2023 var området i den så kallade vasskurvan, i hamnområdets norra del. Den tidigare våtmarken där man tidigare stötte dvärgbeckasin och rödstrupig piplärka höstetid är i dag nästan helt igenvuxen av videbuskar och inte mycket återstår av de vassruggar där rörsångaren sjöng i så många år. På håll anade jag bakom stängsel och taggtråd den gräsmatta vid en cistern där jag en solig septemberdag 2000 hittade en födosökande härfågel.

Resten av dagen bar jag med mig ett visst vemod vid tanken på hur vi på 1980-talet hade vandrat fritt och

lyckligt över stäppen, runt stora dammen och finkammat den spännande vegetationen väster om Fodercentralen under ljuvligt disiga och milda oktobermorgnar med en svag sydostvind. Minnena lever än, men som fågellokal är Umeå uthamn ett minne blott. Möjligen med undantag för att man där ännu ibland kan finna vårens första skärpiplärka bakom något högt stängsel eller se skymten av en tidig vårråka bakom de väl inhägnade pappersbalarna i hamnområdets norra del. Den gamla magin är dock sedan länge försvunnen.

CHRISTER OLSSON

Är ortolansparvens förekomst på Röbbäcksslätten nu ett minne blott?

Ortolansparvens förekomst i det västerbottniska jordbrukslandskapet har en lång historia. Eftersom mycket litet är skrivet om den västerbottniska fågelfaunan före 1930-talet har vi dock inte mycket äldre detaljer att gå på. Under 1920-talet anses den ha varit mer talrikt förekommande än gulsparven i denna typ av miljö efter en tid av ökning och man menade att det västerbottniska kustlandet hade landets starkaste stam av arten vid denna tid.

Från 1950-talets mitt och cirka 20 år framåt kom många av jordbrukslandskapets fågelarter att lida oerhört kraftigt av det kvicksilverbetade utsäde som då användes i riklig omfattning i hela vårt land, men inte ens det kom att knäcka vår starka västerbottniska stam av arten. I stället tycks det ha skett en tydlig tillväxt av länets population under 1960-talet.

Ortolansparven ansågs vara mer talrik än gulsparven alltså under detta årtionde. Dock hade den sistnämnda drabbats mer allvarligt än ortolansparven av det betade utsädet.

Den västerbottniska stammen av ortolanen tycks ha nått sin kulmen i början av 1970-talet. Undertecknad har ända sedan unga fågelskådare haft en speciell förkärlek för arten, vilket fick mig att göra en systematisk räkning av antalet sjungande hannar

på Röbbäcksslätten under den första helgen i juni 1972. Från E4 i norr fram till och med de sydligaste fälten på Degernäs. I sakta mak cyklade jag kors och tvärs längs de traktorvägar som då fanns i området och kunde på så vis täcka in i princip alla tänkbara miljöer för ortolansparven i slättområdet. Antalet sjungande hannar summerades till imponerande 125 individer.

Populationen var speciellt tät i ett område precis väster om Umeå flygplats där en tallplantering finns sedan nästan 40 år, cirka en kilometer söder om den först anlagda tallplantningen i området. Många sjungande hannar hittades 1972 även i ett område längs Degernäsbäcken, från cirka 200 meter norr om Degernäsvägen till ca 400 meter söder om densamma, där de satt i tacknämligt lämnade sångräd längs bäcken. Vi vet att ortolanen behöver ytor av exponerad jord för sin trivsel, eftersom det är i denna miljö som den söker mycket av de insekter som ingår i födan. Degernäsbäcken var vid denna tid nyligen muddrad. Exponerad lera och jord i form av utschaktade muddermassor låg i bäckens närhet, bland de vid den här tiden jämnt fördelade sångräden längs bäcken. I allt till synes en idealisk miljö för ortolanen.

Röbbäcksslätten var då inte alls lika

intensivbrukad som den är idag. Alltjämt fanns busk- och trädrader av främst gråal längs dikena och en flera meter bred bård av icke brukad mark hittades mellan dikeskanten och sädesfälten. Fält i träda låg utspridda lite här och där. Små sankar partier återfanns regelbundet utspridda på den stora sammanhängande slätten kring nuvarande obladan och söderut samt i nyss nämnda område väster om flygplatsen, vilket som sagt på 1980-talet förvandlades till en tallplantering. Några av dessa fuktiga småpartier höll lite vatten hela den snöfria säsongen, vilket var speciellt uttalat strax efter snösmältningen. Efter 1977 års osedvanligt stora svampölar ute på fälten söder om E4 kom området där inom några få år att täckdikas effektivt, vilket även gällde de gamla åkermarkerna i den nuvarande tallplanteringen väster om flyget, marker som mindre än ett decennium tidigare slutat användas för jordbruksändamål.

Där i juni 1972 återfanns 75 av de sjungande hannarna i ett område från Ekmanskullen i norr fram till nuvarande Ängsbacka lövskogsreservat i söder, från Degernäsbäcken i väster fram till Umeå flygplats i öster. Samma område inventerades återigen i juni 1982, då endast 15 – 20 sjungande hannar inräknades här av undertecknad. Den kraftiga minskningen ansågs då ha berott på en påtaglig och storskalig igenväxning

av detta delområde. Ortolansparven trivs inte i tät buskmark. Längs Degernäsbäcken höll den ännu 1982 en mycket livskraftig stam som numerärt inte hade påverkats mycket under de tio år som hade gått mellan räkningarna.

I mitten av 1970-talet började vi uppmärksamma hur ortolansparven här och där började uppträda på nygjorda kalhyggen. Detta blev snart alltmer uttalat och vi noterade en ganska rask omflyttning av länets stam från det traditionella jordbrukslandskapet och ut på hyggena. Enstaka par intog även nyligen nedlagda sandtag. Dessa biotopval medförde att vi ännu inte kände någon oro för den totala populationens utveckling i länet förrän en bit in på 1990-talet: Vi tänkte i vår enfald att hyggen uppstår ju hela tiden och i stor skala över länet. Sandtag fanns det dessutom lite här och där. Dock visste vi inte ännu vilka kvaliteter som krävs för att en kalhyggesyta ska utgöra en lämplig ortolanbiotop (bland annat gott om exponerad jord).

Åren gick och vi började snart ana att koloniseringen av kalhyggena inte uppväggde det stora tappet i kulturlandskapet. Tyvärr gjordes det veterligen aldrig några riktade inventeringar i större skala av med vilken täthet som arten förekom på kalhyggena i det västerbottniska kustlandet när stammen var som tätast i

En av de sista ortolansparvarna på Röbbäcksslätten, fotograferad i slutet av maj 2018. Notera att fågeln är ringmärkt, vilket skett vid den sk ringmärkdagen i närheten.

denna miljö på 1980-talet och fram till i början av 1990-talet. I Västerbottens fåglar från 1999 kan man läsa att det då rådde en stor osäkerhet om hur tät populationen var i länets hyggesmiljöer. Så kan det gå när man tar en tidigare välspredd arts förekomst för given. Man blundar för minskningen till dess att minskningen blivit högst påtaglig.

Nästa riktade inventering av antalet sjungande ortolanhannar på Röbbäcksslätten skedde i slutet av maj 1995. Då återstod totalt i området endast 8 – 9 sjungande individer, vilka alla höll till i jordbruksmarkernas periferi. Samma dystra rapporter kom kring millennieskiftet från ortolanförekomster på olika håll i länets södra kustland i jordbruksområden där den tidigare varit talrik: Gran – Backen kyrka: från 20 – 30

par under tidigt 70-tal till ingen sjungande hanne efter 2004, elva revir på en sträcka av två kilometer med ännu idealiska biotoper mellan Röd tjärn och Strand i Vännäs kommun 1997 (numera ingen), sju sjungande hannar i jordbruksmarkerna öster om Djäkneböle 1997 (en sjungande hanne 2023) samt sex revir på åkrarna väster om Ersmark samma år (numera troligen utgången). En stark stam fanns kvar på Grubbängets jordbruksmarker ännu 1996, där 21 sjungande hannar inräknades längs diken och åkerkanter under en riktad inventering i slutet av maj detta år. Här fanns en sista sjungande hanne kvar våren 2022.

Efter 2010 kom ortolansparvens förekomst på Röbbäcksslätten och i dess omgivning att begränsas till

några mindre dungar strax nordväst om Degernäs by, samt vid de skogskanter som ligger vid det bostadsområde i slättens nordvästra kant som kallas Sibirien. Undertecknad har gjort riktade inventeringar av de sista tillhållen på Röbbäcksslätten från 2016 och fram till midsommartid 2023. En lyckad häckning hittades vid den så kallade ringmärkdungen 2021 och ännu i juni 2022 fanns två sjungande hannar kvar på Röbbäcksslätten: en vid Sibirien och en vid ringmärkdungen.

Under perioden 10 maj – 20 juni 2023 gjorde jag ett dussin besök på Röbbäcksslätten och i dess omgivningar där arten skulle kunna tänkas finnas kvar, men tyvärr helt utan resultat. Det tycks tyvärr vara slutsjunget på denna urgamla uppehållsort. Flera andra av Umeås ornitologer var också och letade efter sjungande ortolansparv på de sista kända lokalerna i detta slättområde våren och försommaren 2023, utan att höra en enda ortolan. I Artportalen hittas ett enda fynd 2023 från det stora området ”Umeälvens delta och slätter”: Ett förbiflygande ex noterades vid den konstgjorda dammen strax norr om Botniabanan vid Degernäs 6 juli. På den sistnämnda lokalen torde det stå utom allt tvivel att arten inte uppehöll sig och sjöng 2023, eftersom detta område är mycket välfrekventerat av ornitologer. Ska den ortolansparv

som Emmanuel Naudot och undertecknad hörde sjunga vid den så kallade ringmärkdungen 12 juni 2022 ha varit den allra sista som valt att sjunga på Röbbäcksslätten? Detta område som en gång i tiden hyste landets sannolikt starkaste stam av arten.

Den enda plats i Västerbotten som i dagsläget hyser en egentlig stam av ortolansparven är trakterna kring Hössjö, där det alljämt finns en liten utspridd stam om ungefärligen tio par på ett antal kalhyggen. Den västerbottniska populationen uppskattades till ca 2 000 par 2012. Frågan är om ens tiondelen av detta antal finns kvar idag och då nästan uteslutande i hyggesmiljö. Ortolansparvens stilla sångstrof, stämd i moll, känns onekligen ödesmättad vid denna tillbakablick.

TEXT OCH FOTO: CHRISTER OLSSON

Projekt vitryggig hackspett i Västerbotten 2023

En vitryggshanne som våren 2023 dök upp och trummade på en för arten dittills okänd lokal.

Foto: Christer Olsson.

Projekt Vitryggig hackspett i Västerbotten, som lyder under Västerbottens ornitologiska förening, redovisar här en summering av det första halvåret 2023. Följande personer har deltagit i uppsättning och koll av späck, eftersök av vitryggar under trumningstiden, vid boletande samt under häckningsuppföljningen: Roger Olofsson, Anna Hallmén, Andreas Garpebring, Jonas Jönsson, Ralf Norberg, Tommy Magnusson, Per Bernhardsson, Leif Vestermark, Linus Andersson, Leif Bildström, Ulf Skyllberg, Mikael Vikström, Elias Forsberg, Jon

Andersson, Dag Österlund samt Christer Olsson, som är projektansvarig.

Späck åt vitryggar under vintern 2022/2023

Ryggsäck av gris uppsattes under perioden 14-20.11 2022 på tolv väl utvalda platser runt om i länets kustland där vitrygg finns eller där vi när förhoppningar om att de ska dyka upp. Späcken satt uppe fram till 15-23.3 och kollades minst en gång i veckan av en ansvarig. Totalt noterades på dessa platser 4 par, 6 en-

samma hannar och en ensam hona av vitryggig hackspett. Detta är med god marginal det bästa ”späckresultatet” hittills i Västerbotten. Alla de tolv platserna utom tre fick besök av vitryggar. Vi hade planerat att sätta upp åtelkameror intill späckplatserna, men detta behövdes inte eftersom det redan före nyåret kunde konstateras via besök i samband med späckbyte att vitryggarna besökte våra utvalda platser. Således inköptes inga åtelkameror denna vinter. Därutöver känner vi till två platser i det södra kustlandet där ensamma vitryggshannar stadigvarande setts under sistlidna vintern. De flesta av dessa späckplatser kommer att tas i bruk igen i mitten av november 2023.

Inventering av trummande och revirhävdande vitryggar under våren

Under perioden 15 mars – 19 april 2023 genomfördes omfattande inventeringar av mestadels redan kända men även några tidigare ej besökta platser för att leta efter trummande och revirhävdande vitryggar runt om i länet. Totalt fick 46 olika lokaler besök under denna period av de olika inventerarna. En stor del av lokalerna inventerades av Roger Olofsson (i norra Västerbotten) samt Christer Olsson (i södra

Västerbotten). De för arten intressanta lokalerna blir allt fler för varje år som går och därtill alltmer geografiskt spridda. Det är hela 27 mil mellan de två inventeringslokaler 2023 som låg längst ifrån varandra.

Även antalet vitryggar som hittades under häckningstid är fler än någonsin. Speciellt glädjande är de många fynden i den norra halvan av länet. Totalt hittades 12 par under perioden 15 mars – 19 april i vad som är lämplig häckningsbiotop (tillräckligt stora ytor av för arten lämpliga biotoper), med följande kommunfördelning: Nordmaling (1), Umeå (5), Robertsfors (1) samt Skellefteå (5).

Därutöver återfanns sex ensamma hannar och fyra ensamma honor i häckningsmiljö. Till detta ska läggas att det vid sträcklokalen Björklubb även denna vår återfanns vitryggar (ett par, en hane samt en hona).

Arten ses vid Bjuröklubb varje år från slutet av april – i början av juni. Vi bedömer att det inte finns tillräcklig yta av lämpliga biotoper kring Bjuröklubb för en varaktig häckningsetablering. Ett par observationer från i början av juni 2023 kan indikera att vi möjligen får omvärdera denna stånd-

Vitryggsspar 12 februari 2023 på en återkommande späckplats nära en häckningsplats.

Foto: Christer Olsson.

punkt. Summa summarum ger detta att vi under våren 2023 kände till 38 individer av vitryggig hackspett i Västerbottens län (innan de gått till häckning).

Vi hade planerat att sätta upp ljudboxar för att effektivisera letandet efter vitryggar, men av detta blev intet, eftersom de flesta av de funna fåglarna återfanns redan vid det första besöket på respektive lokal. Lars Edenius, som satt upp ljudboxar i många olika områden runt om i länet, har lyckats få vitrygginspelningar på några tidigare okända lokaler för arten, där efterföljande uppföljningar våren 2023 tyder på att besöken av arten där endast varit av tillfällig

karaktär. Notera att de fåglar som Lars har identifierat via sonogram och med stor erfarenhet av tekniken, inte räknats med i den officiella statistiken. Vi har för statistikens skull den principen att endast sedda individer ska räknas med där, även om de säkert kunnat identifierats på annat vis.

Tilläggas bör att inventeringsvädret under perioden 15 mars – 19 april bjöd på mestadels mycket stabila högttryck och svaga vindar, dock med flera morgnar med lite väl låga temperaturer för att vara ideala. Endast tre morgnar behövde inventeringarna ställas in under nämnda period på grund av olämpligt inventerings-

väder.

Boletande av vitryggig hackspett

Under perioden 5 maj – 1 juni genomfördes boletande på de tolv platser i länet där vitryggspår noterades under inventeringarna i mars – april. Totalt återfanns sju pågående häckningar under denna period, med följande kommunfördelning: Nordmaling (1), Umeå (4) samt Skellefteå (2). På en lokal där inget bofynd gjordes sågs parning i mitten av april. Tyvärr skadade en av boletarna allvarligt sitt knä redan 10 maj och vi lyckades inte hitta någon ersättare till honom. Undertecknad ryckte ut och gjorde ett besök vardera på två platser med sedda par i april, dock utan resultat.

På en lokal där ingen häckning genomfördes, kan vi med stor sannolikhet säga att en eventuell häckning avbröts i ett tidigt stadium. På två andra lokaler där par sågs under våren (båda i Skellefteå kommun) kunde inga bofynd göras, trots fyra omfattande besök vardera av de utsedda boletarna. Dock är dessa två lokaler nya för arten 2023 och vi känner dem inte närmare till ytavgränsning och tillgänglighet. De funna bona låg i följande trädslag: Gråal (3), björk (2), asp (1 – första kända aspboet någonsin i Västerbotten) samt jolster (1). I samtliga sju bona sågs föräldrafåglar mata ungar under perioden 20 maj – 1 juni.

Ovanligt rik vårflod försvårade kraftigt boletande på en lokal. Många viktiga erfarenheter har erhållits under årets omfattande boletande, vilka vi kommer att dra nytta av till kommande säsonger.

Uppföljning av antalet ungar i de olika bona

Undertecknad gjorde en uppföljning av antalet flygga ungar från tre av bona. Tyvärr fanns inte personella resurser att göra en sådan uppföljning vid övriga bon. I ett lämnade tre ungar boet redan 29 maj (tidigaste kända datumet i länet).

Vid det ena boet i Umeå kommun flög två ungar ut antingen sent 3 juni eller tidigt om morgonen 4 juni. I det andra boet i Umeå kommun flög två ungar ut 11 juni och en tredje unge den 12 juni. Som synes hela två veckors spridning av datum vid vilket ungarna lämnat boet. Åtta ungar som lämnat boet inräknades således i Västerbotten detta år. I övriga Sverige hittades 2023 totalt fyra häckningar, alla i Dalälvsområdet. Därtill ska läggas två par i Västernorrland och två i Norrbotten i lämplig miljö under våren, dock utan gjorda bofynd.

Uppföljning och skydd av lokaler

Av de tolv lokaler där vitryggspår hittades våren 2023, är det sju som i dagsläget har ett fullgott reservatsskydd. Fem av lokalerna saknar i dagsläget helt någon form av

Bounce av vitrygg 9 juni, två dagar innan den lämnade nästet i en gråal. Foto: Christer Olsson.

skydd. Dock pågår långt gångna förhandlingar om ett reservatsskydd på en lokal, som är en av de viktigaste i länet, på grund av de unikt stora ytorna av mer eller mindre rena lövskogar av äldre datum där. På de platser där ensamma fåglar hittades under våren 2023, är det fyra av dem som har reservatsstatus helt eller delvis. Mycket återstår således att göra innan vi kan känna oss tillfredsställda med andelen skyddad vitryggsbiotop där arten finns i dag i Västerbotten.

För att råda bot på detta har undertecknad fortgående dialoger med kommunekologerna i Skellefteå och Umeå samt den ansvariga för Åtgärdsprogram för hotade arter vid länsstyrelsen i Umeå. Vid en större

sammandragning med vitryggsengagerat folk från hela landet, arrangerade vår länsstyrelse ett möte med ideella krafter, skogsbolag, kommunekologer, Skogsstyrelsen samt en del andra av ämnet berörda personer i Umeå 10 – 11 oktober. Ett större möte för att samla de krafter som arbetar för vitryggen i Norrland kommer att ske i Kramfors 10 – 12 november, ett möte där vi kommer att utbyta erfarenheter.

Framtiden för vitryggen i Västerbotten

Succésäsongen 2023 har verkligen givit oss råg i ryggen för ett fortsatt intensivt arbetet för att bevara vitryggen och dess miljöer i länet. En brist är dock alltså att finna

Vitryggsunge, två dagar efter att den lämnat bohålet.

Foto: Gunnar Ekenberg.

lämpliga personer som vill engagera sig i detta ofta svåra och tidskrävande jobb; att finna en mycket rörlig och ofta diskret fågelart som inte ens inom sina kärnrevir är någorlunda lätt att hitta när den inte trummar om våren kan vara mycket frustrerande. I dagsläget råder en brist i vårt län på personer som är villiga att ställa upp på det ofta ganska krävande inventeringsjobbet.

Under sensommaren och hösten 2023 kommer vi systematiskt att söka vidare efter tidigare okända vitryggsbiotoper i de miljöer där de trivs bäst i Västerbotten: Sedan länge igenväxande jordbruksmark i närheten av rinnande vattendrag. Alltjämt torde det finnas flera tusen hektar av sådana miljöer i vårt län,

som aldrig fått sig ett besök av en hackspettsinventerare.

Undertecknad har under året hållit ett tiotal föredrag runt om i länet i bygdegårdar och för intresseföreningar för att sprida kunskap om arten, dess förekomst, ekologi och hur man känner igen den. Noteras bör också att media både lokalt, regionalt och på riksplanet uppmärksammat det lyckade året för vitryggig hackspett i Västerbotten.

TEXT: CHRISTER OLSSON

Inventering av våtmarksbundna fågelarter i Umeå stads konstgjorda dammar

Den konstgjorda dammen på Tavleliden som fått namnet Sagotjärnen.

Inledning

Undertecknad har under perioden 11 – 19 juli 2023 gjort en förenklad form av inventering av våtmarksbundna fågelarter funna i de 16 konstgjorda dammar inom Umeå stad som står att finna på kartor över staden.

Inventeringen är gjord under en period på sommaren då de allra flesta av de våtmarksbundna arterna har kläckt fram sina ungar, men ännu inte lämnat sin häckningsdamm. Flera av dessa dammar har tillkommit för att avleda dagvatten. Enligt kommunekologen Doris Grellmann kommer ytterligare ett antal dammar av denna typ att anläggas i Umeå stad under kommande år.

Inventeringsmetoden har varit mycket

enkel: I sakta mak har undertecknad vid ett tillfälle vandrat med handkikare och anteckningsbok redo runt var och en av de 16 dammarna. Alla funna, våtmarksbundna fågelarter har då noterats. Partier av de enskilda dammarna med tätare vegetation av starr, kaveldun eller fräken har genomskotts lite mer noggrant för att inte missa någon eventuellt förekommande and där.

Denna studie får ses som ett pilotprojekt och manar till upp-följningar. Som kan utläsas av resultaten återfinns bland häckfåglarna i dessa dammar 2023 rödlistade arter som bläsand och kricka samt den i Västerbotten sällsynta rörhönan.

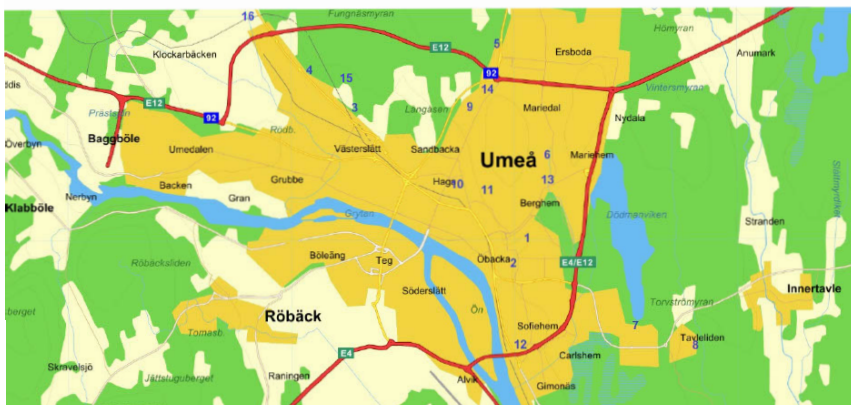

Dammen i det så kallade Greenzone-området på Västra Ersboda.

Resultat

I detta kapitel presenteras resultaten från inventeringen damm för damm samt med inventeringsdatum och

kommentarer. Till de häckande fåglarna räknas även enstaka adulta exemplar som antagits inte har setts tillfälligt eller enbart varit där för att rugga.

Karta över de inventerade dammarna. 1. Universitetsdammen, 2. Lasarettssdammen, 3. Ostra Bangårdsdammen, 4. Västra Bangårdsdammen, 5. Greenzone-dammen, 6. Norra Mariehemssdammen, 7. Nydaladammen, 8. Sagotjärnen, 9. Sandbackadammen, 10. Hagadammen, 11. Gamliadammen, 12. Sofiehemsdammen, 13. Södra Mariehemssdammen, 14. Dammen på Norra kyrkogården 15. Norra Bangårdsdammen och 16. Forslundadammen.

1. Universitetsdammen, 11.7

Häckande arter: Gräsand: 2 honor med 6 resp 3 pull

Kricka: 1 hona med 3 pull

Kommentar: Dammen har funnits sedan slutet av 1960-talet och hyser om våren mindre antal av rastande änder. Ägretthäger sågs här tillfälligt vid några tillfällen i december 2007. När dammen torrlades sommaren 1972 rastade här gott om vadare, bland annat småsnäppa.

2. Lasarettsdammen, 11.7

Häckande art: Gräsand 1 hona + 6 juv

Kommentar: Klassisk övervintringsplats för främst många

gräsänder sedan mitten av 1970-talet. Tillfälligt vintertid har även setts knölsvan och vigg. Strömstare ses vid enstaka tillfällen under vintern. Besöks sällan av fågelintresserade under perioden april – november.

3. Östra bangårdsdammen, Västerslätt, 12.7

Rastande art: Fiskmås: 1 ad

Kommentar: En damm som ligger i skymundan i det relativt nya bangårdsområdet på Västerslätt. Torde tidigare knappt alls ha varit besökt av ornitologer.

Östra bangårdsdammen. Okänd för de flesta som är fågelintresserade

4. Västra bangårdsdammen, Västerslätt, 12.7

Funna våtmarksbundna arter: Ingen

Kommentar: Återfinns som lokal i Artportalen under namnet "Dagvattendamm vid väg 363 i Västerslätts ind omr". Inga fynd av våtmarksbundna arter hittas härifrån i Artportalen från 2023. Är den av de inventerade dammarna som hyser det klart största beståndet av bredkaveldun (mycket tätväxande). En anledning till att exempelvis änder saknades i denna till synes lämpliga häckningsdamm kan vara den mink som sågs här vid mitt besök

5. Greenzone-dammen, Ersboda 12.7

Häckande art: Gräsand: 1 hona + 5 pull

Rastande art: Fiskmåås: 1 ad

Kommentar: En damm som funnits i ca 25 års tid, där knipa varit en trogen häckfågel men ej så längre är. En trolig anledning till detta är den raserade knipholk som hängde på sned i en tall vid mitt besök. Holken var full av äldre dun. Dags att sätta upp en ny knipholk här.

6. Norra Mariehemsdammen, 12.7

Häckande arter: Gräsand: 3 honor med 9,3 resp 2 pull

Bläsandshona med fem små ungar i Norra Mariehemsdammen.

En av de tre rörhöneungarna i Nydaladammen.

Bläsand: 3 honor med 6, 5 resp 3 pull

Knipa: 2 honor med 3 resp 5 pull

Rörhöna: 1 ad

Rastande/ruggande: Kricka: 5 ex

Gräsand: 54 ex

Bläsand: 3 ex

Grönbena: 1 ex

Skrattmå: 28 ex

Fiskmå: 4 ex

Kommentar: Detta är den klassiska Mariehemsdammen, som funnits sedan Mariehems bostadsområde började byggas åren 1965 – 1966. En året runt fågelrik damm, där amerikansk kricka sågs våren 2023. Rörhöna och sothöna har påträffats

här flera gånger under tidigare år. Dagen före mitt besök hade Umeå kommun varit här med en slättermaskin för vattenvegetation och utökat klarvattenytan väsentligt. Både gråhäger och dvärgbeckasin har övervintrat i bäcken som avvattnar dammen. Vid mitt besök noterades överraskande nog en födosökande, adult skrättärna som flög några vändor utan fångst runt dammen.

7. Nydaladammen, 13.7

Häckande art: Rörhöna: 1 ad + 3 pull

Rastande/ruggande: Gräsand: 1 hanne

Bläsand: 1 hona

Skrattmå: 4 ex

Kommentar: Dammen uppmärk-

En av de varnande mindre strandpiparna vid Sagotjärnen.

sammades på allvar bland ornitologer första gången 2021 då en rörhöna höll till här i flera månaders tid. Året efter konstaterades landskapets första häckning av arten i denna damm. I år upprepades detta glädjande nog.

8. Sagotjärnen, Tavleliden, 13.7

Häckande arter: Gräsand: 1 par

Mindre strandpipare: 1 par

Rastande: Skogssnäppa: 1 ex

Fiskmås: 1 ex

Kommentar: En damm som anlades när bostadsområdet i närheten byggdes omkring 2010. Ser inbjudande ut för vattenbundna arter, men besöks alltför sällan av ornitologer. Mindre

strandpiparparet höll till på schaktad mark vid dammens södra strand och varnade kraftigt för bo eller ungar i närheten.

9. Sandbackadammen, 14.7

Häckande arter: Kricka: 1 hona + 3 pull

Gräsand: 1 hona + 6 pull

Ruggande/rastande: Gräsand: 3 ex

Skrattmås: 2 ex

Kommentar: Pittoreskt belägen damm i skuggan inunder grova tallar och granar. Runt stränderna återfinns en hel del starr. Mindre antal gräsänder övervintrar i denna damm genom vilken Djupbäcken rinner.

Sofiehemsdammen är en av Umeås äldsta dammar. Numera hittas där även inplanterad karp.

10. Hagadammen, 14.7

Rastande/ruggande: Gräsand: 6
hannar

Kommentar: Bläsand har setts i denna lilla damm under häckningstid under tidigare år. Tillfälligt har här noterats mandarinand och sävsångare. Här hittas mycket vegetation att gömma sig i för änder och annat.

11. Gamliadammen 14.7

Häckande art: Gräsand: 1 par

Kommentar: Denna damm har aldrig gjort sig känd i fågelsammanhang men hyser sommartid en hel del vegetation att gömma sig i för

exempelvis änder.

12. Sofiehemsdammen, 15.7

Häckande art: Sångsvan: Ett par
häckade på den lilla ön i dammen
och fick ut tre ungar.

Rastande/ruggande art: Gräsand: 8
ad

Födosökande art: Silvertärna: 2 ad

Kommentar: En av Umeås äldsta dammar, där man i mitten av 1960-talet inplanterade ädelfisk.

Undertecknad bevittnade här en pimpeltävling för de anställda på Bowatersfabriken vintern 1966. Dammen tömdes på vatten våren 1995. Under mitt besök i juli 2023 sågs flera större karpar i dammen.

Den vegetationsfattiga dammen på Norra Kyrkogården.

Sötvattensfiskeexperten Jörgen Wiklund meddelar att de troligen är gräskarpar som ganska nyligt planterats in men som inte kan föröka sig så långt norrut i vårt land som i Umeå.

I en liten vintervak ses strömstare varje vinter, enkelbeckasin har setts här tillfälligt vintertid. I maj 1998 sågs rastande smalnäbbad simsnäppa i dammen. Ett udda fynd var av de ovanligt sena tornseglare som födosökte över dammen med upp till 30 ex under perioden 16.10 – 3.11 1986. Busksångare har tillfälligt sjungit vid dammen på 1980-talet.

13. Södra Mariehemsdammen, 15.7

Häckande arter: Gräsand: 4 honor

med 9,8,5 resp 4 pull.

Bläsand: 3 honor med 6,4 resp 4 pull

Kricka: 1 hona

Vigg: 1 hona

Knipa: 2 honor med 2 resp 1 pull

Rastande/ruggande: Gräsand: 11 ex

Bläsand: 6 ex

Kommentar: Några hundra meter söder om den stora, mer kända Mariehemsdammen ligger längs samma lilla bäck två dammar som är sammanlänkade till en. Dammen är riktigt fågelrik och ett besök här rekommenderas. Hyser stor potential för trevliga fågelfynd.

Norra bangårdsdammen, i vilkens norra del mindre strandpipare häckar.

14. Dammen på Norra kyrkogården, 16.7

Ruggande/rastande art: Gräsand: 8 ex

Kommentar: En nästan helt vegetationsfri damm som inte känns särskilt lämpad för änder.

15. Norra bangårdsdammen, Västerslätt 19.7

Häckande art: Mindre strandpipare 1 par

Kommentar: En damm som ligger i skymundan, precis norr om den stora bangården på Västerslätt, och som lättast nås från I20-skogen. Dammen var till hälften uttorkad vid mitt besök. I den utbredda fräkenmattan i den södra delen finns gott om utrymme för änder att gömma sig i.

16. Forslundadammen, 19.7

Häckande art: Gräsand: 1 hona med 4 pull.

Rastande art: Gråhäger 2 ex.

Kommentar: Välkänd damm inom området för Forslundagymnasiet. Två knipholkar i gott skick sitter intill dammen, där knipa brukar häcka de flesta år. Tillfälligt har här setts mandarinand. Strömstare är sedd vid flera tillfällen här och forsärla vid några tillfällen.

TEXT OCH FOTO: CHRISTER OLSSON

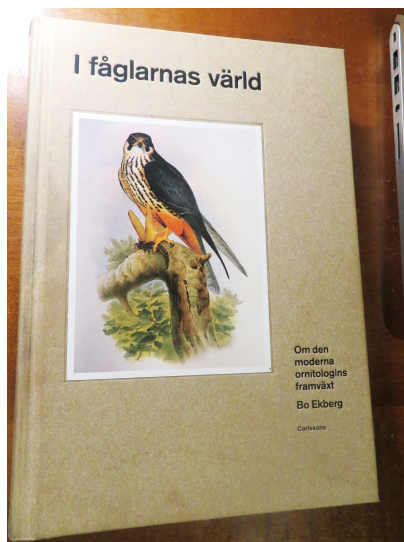
I fåglarnas värld

Bo Ekberg

Bo Ekberg är en före detta gymnasieladjunkt i historia och tillika ornitolog, bosatt i Lund. Hans mest betydande bokverk sedan tidigare är det lite sorgligt bortglömda Skånes fåglar idag och i gången tid från 1994, tillsammans med Lennart Nilsson. Detta gedigna verk i två delar är en mycket läsvärd genomgång av den skånska fågelfaunan som är tämligen okonventionellt skriven, med påtagliga, berättande litterära kvaliteter, vilket är ovanligt att finna i ett fackverk av denna typ.

Nu är Ekberg tillbaka med en synnerligen komplett genomgång av framväxten av vad som kom att bli ornitologin i en bredare mening, inte bara något som berörde ett fåtal inblandade fackzoologer. Här får vi veta vilka personer från 1700-talets mitt och fram till 1900-talets början, både inom vårt land och utrikes, som gjorde banbrytande upptäckter på vägen fram emot vad som kom att bli ett embryo till fågelskådande i bredare mening. Vi får oss en grundlig genomgång på bokens 355 sidor om vilka forskningsrön och publikationer som ledde oss dit.

I ett intressant stycke i boken går Ekberg till botten med en svunnen diskussion som fördes för 200 år sedan om vad som var vurm och vad

som var vetenskap vid synen på fåglarna, deras värld och hur de återgavs av oss människor. Ju längre diskussionen led, desto viktigare tycks det ha varit för de som ansåg sig syssla med icke subjektiva eller förskönande romantiska återgivningar av fåglarnas värld, att redan inledningsvis göra det klart för läsaren av deras alster, att författarens ärende var rent vetenskapligt. Här finner vi ett viktigt vägval inför vad som kom att leda till ornitologin som en separat forskningsgren inom zoologin.

Upptäckten av nya fågelarter och frågorna runt deras namngivning var ledande ornitologiska spörsmål i slutet av 1700-talet och i början av

1800-talet. Dessa ämnen ledde fram till att den systematiska sidan av ornitologin fick en dominerade plats bland fackornitologerna. Troligen har vi aldrig i historien varit med om en sådan massupptäckt av nya fågelarter som skedde under dessa skälvande decennier, då forskningsresor till jordens alla upptänkliga hörn anordnades och genomfördes mycket grundligt. Vi befinner oss nu i en tidsålder strax före Darwin.

Här berättas exempelvis ingående om Pallas sibiriska resor under stora umbäranden, Temmincks färd till Sydafrika som innebar insamlandet av 2 000 fågelskinn och Levaillants studier av gamarnas födosök på olika håll i Afrika under 1800-talet början, varvid han genom ingående studier kom fram till slutsatsen att det är med synsinnet och inte lukten som gamarna finner sin föda. De finner sin föda genom att kretsa på hög höjd och hittar då var det finns fågelansamlingar som blir allt större av andra asätare, såsom kråkfåglar och till gamarna sett mindre rovfåglar. Detta är en idé som alltjämt anses gälla.

Vi befinner oss nu vid en tid då historiens största fågelsamlingar kom att byggas upp på museer jorden runt, museer som växte i takt med att man bytte insamlade fågelskinn och ägg med varandra. Man ansåg att fåglarnas mångfald och variationer bäst studerades i lugn och ro i ett museum

av därtill lämpade personer. Vemodet sprider sig inom en när man tar del av att dessa forskningsresor till avlägset belägna öar i Stilla havet eller känsliga regnskogskomplex, vilka kom att bli dödsstöten för ett flertal endemiska fågelarter. Många av dem var oförmögna att flyga och hyste inte minsta fruktan för fågelsamlade människor, varför de blev lätta byten.

Många var de fågelarter som inte var anpassade till att se upp för de skeppsråttor eller tamkatter som anlände som ett bihang i samband med dessa långväga forskningsresor. En ögrupp som kom att drabbas mycket hårt av den fågelsamlade 1700-talsmänniskans intrång är Hawaii, där ett artförsvinnande som inleddes vid denna tid pågår alltjämt i våra dagar. Åtskilliga starkt specialiserade fågelarter, många av dem oerhört granna och fascinerande, är nu för alltid borta i ögruppen. I ett filmklipp på YouTube från 1980-talet kan vi se och höra hur det allra sista kända exemplaret av Kauai oo flöjtjar sin ekande, fantastiska sång i den täta skogen på ön Kauai i Hawaii, i hopp om att en hona ska svara. Så skedde ej och den arten är sedan denna individs röst tystnade ett minne blott.

Gällande insamlandet av fågelägg har John Wolley en speciell plats. Han tillbringade mycken tid i de skandinaviska skogarna och insamlade

enorma mängder ägg på ett sätt som får oss nutida fågelvurmare att känna kalla kårar längs ryggraden. Men, allt som händer och har hänt i vår historia måste ju sättas in i sitt rätta tidsperspektiv för att förstås. Man hade vid den här tiden föga aning om vilka arter som var riktigt sällsynta eller deras mer exakta utbredning. Naturen var en oändlig resurs. Ett viktigt bidrag till vetenskapens fromma som Wolley bidrog med var att kartlägga sidensvansens dittills mycket gåtfulla häckningsbiologi.

Boken ger mycken plats åt Linné och hans binära vetenskapliga namnsättning på fåglar (exempelvis *Motacilla alba* om sädesärlan). Under tidens gång hade man haft olika namnsättningsystem på fåglar i olika kretsar och länder, men när ornitologin började bli alltmer global på 1700-talet behövde man enas om en enda, överallt gällande, namnsättningsstruktur. Engelsmännen gjorde inledningsvis hårt motstånd mot Linnés system, som man ansåg vara kontinentalt snobberi, men de fick med tiden ge sig. John Latham, en viktig figur i ornitologihistorien, utgav under åren 1781 – 1785 det enastående imponerande verket *A General Synopsis of Birds* som kom tillsammans med sina senare tillkomna supplement, att behandla i ord och etsningar gjorda av honom själv, hela 3 000 olika fågelarter. Här fick dåtida fågelkännare för första

gången se i ett större sammanhang hur väl Linnés klassificeringssystem fungerade.

På den svenska fronten får pionjären Sven Nilsson (1787 – 1883) välbefogat rikligt utrymme. Här möter vi en text om en empiriker och kritisk tänkare som inte hemföll åt spekulationer och lösa antaganden. Hans banbrytande verk *Skandinavisk fauna* i fem volymer kom att bli det första kvalificerade verket på svenska som kom att återfinnas i den allmänbildade allmänhetens bokhyllor. Erik Rosenberg då – finns han inte med i denna grundliga genomgång av ornitologihistorien, kanske någon undrar. Nej, boken slutar sin historiska odyssey ungefär där Rosenberg tar vid.

Bokens sista kapitel behandlar i mer allmänna ordalag den nutida ornitologin och vilka vägar den lett in på. Författaren lägger stundtals en moralisk filt över texten i detta kapitel och ondgör sig över hur denna hobby idag har lett till organiserade gruppresor i miljövidriga jetplan till exotiska platser för att få uppleva de sista individerna av försvinnande fågelarter. Framtidens fågelkännare må sätta sin dom över detta förfaringssätt, när konturerna av den kontext vi befinner oss i år 2023 har klarnat något.

CHRISTER OLSSON

Invasionsfåglar

Flera fågelarter har under september och oktober varit i rörelse i sådan utsträckning att det måste anses som invasionsartade rörelser eller ovanligt omfattande flyttningsrörelser hos

arter som de flesta år rör sig endast i måttlig omfattning. I denna artikel får du bekanta dig med sex sådana som det varit ovanligt gott om i höst i Västerbotten.

Den större korsnäbben har haft sin kraftigaste rörelse i vårt län på många år

Foto: Christer Olsson.

Större hackspetten har uppvisat kraftiga invasionsrörelser denna höst. Foto: Gunnar Ekenberg.

Nötskrikorna har setts i riklig omfattning under september och oktober, ändå ute i det yttersta kustbandet. Foto: Gunnar Ekenberg.

Talltitan är i första hand känd som en fågelart som de flesta höstar rör sig endast kortare sträckor. I år har det dock varit ansamlingar i det västerbottniska kustbandet som varit bland de allra största sedan millennieskiftet. Foto: Gunnar Ekenberg.

Gråsisken är en fågelart som kan invadera oss nästan vilken månad som helst på året, oftast dock under sehösten. Årets höstsiffror på gråsiska har varit höga, om än ej på absoluta toppnivåer i vårt län.

Foto: Christer Olsson.

Sidensvansarna började dyka upp i det västerbotniska kustlandet i större ansamlingar redan i slutet av september och har så gjort med besked även under oktober. Inte undra på det: Vi upplever ett riktigt bra rönnbärsår.

Foto: Gunnar Ekenberg.

En rar långbesökare

Härfågeln vid balkongen på Korpralsvägen.

Foto: Petra Sjödin.

Efter den kallaste oktobermånaden på mer än 30 år, trodde vi lite till mans att skådarsången var slut. Men, på månadens sista dag hittades det en härfågel vid bostadshuset på Korpralsvägen på Teg i Umeå i bister väderlek, med minusgrader dygnet runt.

Härfågeln höll företrädesvis till under några balkonger där frost och snö inte lyckats tränga in. Många var de skådare som vallfärdade till Teg i under en längre tid för att få ta några foton av den rara gästen. När detta skrivs den 21 november håller den alltjämnt till under ett antal balkonger på teg. De mjölmaskar som vänliga fågelvänner har lagt ut åter den med stor aptit.

CHRISTER OLSSON

Härfågeln fotad i kort solljus.

Foto: Dag Österlund.

Kommittéer och Projekt

Rapportkommitté landskapet Västerbotten
Niklas Andersson
idunarama@gmail.com
070 - 3886353

Rapportkommitté Södra Lappland
Håkan Rune
070 - 2886678

Stora Fjäderäggs Fågelstation
Andreas Garpenbring och Anna Hallmén
agarpebring@hotmail.com
anna_hallmen@hotmail.com

Umedeltats Fältstation
Per Bernhardtson
pelle.bern@gmail.com

Projekt Kungsörn och Pilgrimsfalk
Per-Olof Nilsson
aftonmora60@gmail.com

Projekt Jaktfalk
Christian Emilsson
gargbo@gmail.com

Projekt Havsörn och Örnutfodring
Jan-Erik Wallin
janerik.wallin@ume.se

Projekt Berguv Nord
Ulf Sperens
ulf.sperens@pelagia.se

Aktuell information

VOF:s hemsida
<http://vasterbotten.birdlife.se>
Aktuell information om föreningens verksamhet.

Artportalen - Rapportsystem för fåglar
<https://artportalen.se>
Rapportera dina observationer och ta del av andras fynd, både lokalt, regionalt och nationellt.

Fåglar i Norra Kvarken
<http://fagel.slu.se>
Rapportera och läs färskas summeringar av sträckande och rastande fåglar i Norra Kvarken.

Facebookgrupper
"Fåglar i Västerbotten" - Bilder, diskussioner och information om fåglar och fågelskådning i Västerbotten.

"Fågelskådning i Umeå" - fåglar och fågelskådning med fokus på Umeåområdet.

"Stora Fjäderäggs Fågelstation" - Aktuell information om fågelstationens verksamhet.

"Umedeltats Fältstation/Ume River Delta Field Station" Bilder och senaste nytt från Umeås Deltats fågelstation.

Upphittade ringar
Skickas till Ringmärkningscentralen Naturhistoriska Riksmuseet, Box 50007, 104 05 Stockholm.
De kan även rapporteras med internetformulär.

Lokalföreningar / Lokala kontaktpersoner

Umeå Fågel förening: Ritu Andersson & Åsa Gustafsson: uffstyrelse@gmail.com
Skellefteå: Mattias Laisfeldt, laisafbjuroklubb@hotmail.com, tel: 070 - 3861206
Robertsfors: Leif Bildström, calidris55@hotmail.com, tel: 070 - 650 34 57
Nordmaling: Jean-Michel Roberge, tel: 073 - 0637997
Lycksele: Per Hansson, inlandsbon@hotmail.com, tel: 073 - 0736740
Vindeln: Henrik Sporrang, tel: 0933 - 61414
Vännäs: Christer Laggar, tel: 070 - 6517398
Bjurholm: Vakant - Om du vill bli kontaktperson, hör av dig till VOFs ordförande.
Norsjö: Carina Röö's Lindmark, tel: 070 - 3732346
Malå: Alf-Rune Öberg, arune@hotmail.se, tel: 070 - 2172483
Sorsele: Bernt-Erik Nordenström, tel: 0952 - 10490
Storuman: Håkan Rune, tel: 0951 - 12294
Dorotea: Per Anders Persson, tel: 070-3183982
Vilhelmina: Inga Olofsson, tel: 0940 - 20157
Åsele: Sture Gustafsson, tel: 0941 - 66518

Fåglar i Västerbotten (FiV)

VOF:s medlemstidning och utges med två nummer per år. Föreningen publicerar även en årsrapport "Fågelrapporten för landskapet Västerbotten".

Allt redaktionellt arbete görs på idéell basis och är beroende av att föreningens medlemmar bidrar med artiklar. Tidningen har högt i tak och välkomnar allt från vetenskapliga artiklar till prosa.

FiV: s redaktion

Har du en fågelrelaterad text på lager, kontakta gärna oss i redaktionen.

Christer Olsson (ansvarig utgivare och redaktör)
Sofiehemsvägen 76A, 90738 UMEÅ
olssoncito@hotmail.com
tel: 070 - 3727935

Dag Österlund, redigerare

